

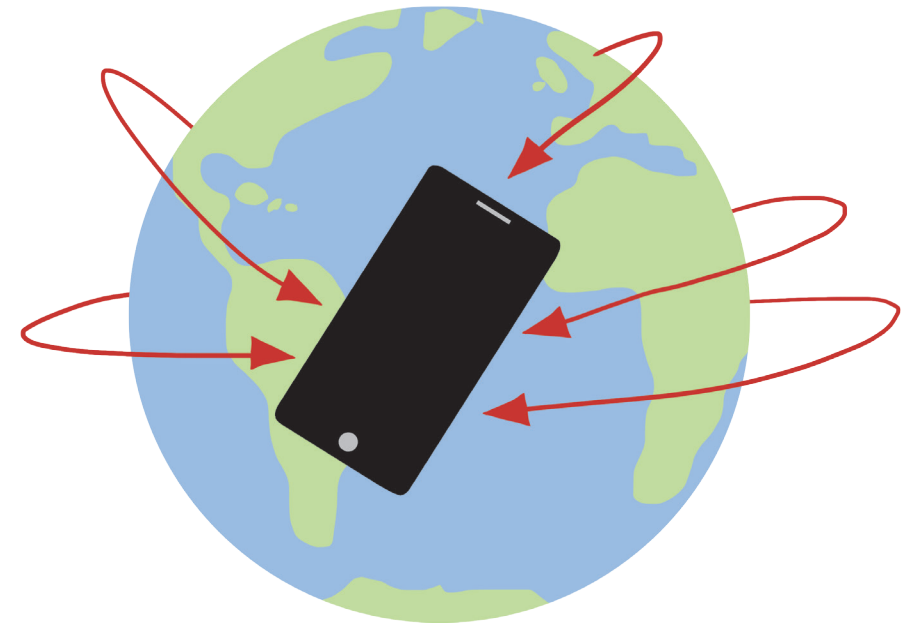
La oss snakke handel!

Hvorfor er den globale varehandelen urettferdig,
og hva må til for å endre det?

SPIRE

INTRODUKSJON

Vi lever i en stadig mer globalisert verden hvor land handler hyppigere med hverandre enn noen gang tidligere. Den globale økonomien fortsetter å vokse, samtidig øker forskjellene mellom verdens rikeste og fattigste. Det er flere grunner til at det har blitt slik. Spire mener at ved å se på hvordan land handler med hverandre er det mulig å forstå noen av årsakene til at utviklingen er skjev. I denne brosjyren lærer du mer om hva globale verdikjeder er, hvordan land handler med hverandre, hvorfor utviklingen har blitt urettferdig, og på hvilke måter handel skaper urett og negative miljøkonsekvenser. Til slutt kan du lese om hvordan du kan engasjere deg for å skape endringer vekk fra et system som favoriserer de rikeste.

HVA ER EN GLOBAL VERDIKJEDE?

Globale verdikjeder er en prosess hvor produksjonen av varer og tjenester foregår i flere land. Det handler om hvor det er billigst og mest hensiktsmessig å legge produksjonen av ulike komponenter i et produkt for å få høyest mulig fortjeneste fra sluttproduktet. Begrepet dukket først opp på 1990-tallet, da Verdensbanken og andre institusjoner oppmuntret selskaper til å etablere seg internasjonalt og kjøpe og selge varer i en global skala. Formålet var at det skulle skape økonomisk vekst og arbeidsplasser for både det globale nord og det globale sør, gjennom å gi alle tilgang til det internasjonale markedet.

I en verdikjede går et produkt gjennom en rekke steg hvor det på veien mot et sluttprodukt stadig blir tillagt mer verdi. Dette sier noe om hvor mye produktet til slutt er verdt. I en global verdikjede er svært mange land med på å produsere et enkelt sluttprodukt. Et godt eksempel kan være en mobiltelefon. Den består av mange ulike deler og komponenter. Hver komponent har blitt produsert ulike steder og med råvarer fra ulike land. Råvarene blir kjøpt der de selges til lavest pris, og hver av delene blir produsert der produksjonskostnadene er billigst. Det vil si at mobiltelefonen og alle dens komponenter er innom mange land før den til slutt blir solgt til forbrukeren.

Mange fattige land i verden er rike på naturressurser som brukes som råvarer i produksjonen av mange produkter vi bruker hver dag. Etersom produktets råvarer ofte er den billigste delen, resulterer det i en internasjonal arbeidsfordeling mellom rike og fattige land. Fattige land produserer for det meste billige råvarer, mens rike land drar nytte av disse råvarene for å produsere produkter eller tjenester. Ofte selges de ferdige produktene tilbake til det samme landet, altså de samme menneskene som hentet ut råvarene til en billig penge, til en langt høyere pris.

I mange lav- og mellominntektsland er produksjonskostnadene svært lave, mye på grunn av lite fokus på arbeids- og menneskerettigheter, bærekraftig utvikling og miljø. Dagens økonomiske system presser ned priser på varer gjennom å ha produksjonen i land hvor det er ingen eller få krav til rettigheter og bærekraftig miljøforvaltning. Noe som også har ført til lav betalingsvillighet blant forbrukerne. Resultatet er at fattige råvareland sitter igjen med en relativt lav fortjeneste når de deltar i den internasjonale handelen, og lite rom til å innføre strengere krav eller mer rettigheter for sine arbeidere.

HVA ER HANDELSAVTALER?

For å forstå bedre de negative konsekvensene av globale verdikjeder må vi først se på hva som gjør de globale verdikjedene mulige - internasjonale handelsavtaler. Internasjonale handelsavtaler er relativt nye, da de kom først etter andre verdenskrig. Avtalene har som hensikt å fjerne barrierer som hemmer handel mellom land. Dermed fjernes, eller reduseres, barrierer som for eksempel toll og avgifter for å oppnå "rettferdighet" mellom land i avtalen. Noen ganger er slike avtaler ufrivillige, enkelte ganger presses fattige land av mektigere land til å inngå ugunstige avtaler for deres del, men som gagnar de rike landene. Ofte ligger skjev maktfordeling til grunn for internasjonale handelsavtaler.

I dag har vi tre former for handelsavtaler - unilaterale, bilaterale og multilaterale. Førstnevnte er ikke så vanlig, og består av bare ett land. I slike tilfeller blir avtalen opprettet uten hensyn til andre land, et eksempel er Nord-Korea. Videre har vi bilaterale handelsavtaler som omhandler to land. I slike avtaler fjerner man spesifikke barrierer, samt oppretter ofte produksjonsstandarder i landene. Dette blir gjort for å fremme handel rundt visse varer. Til slutt har vi multilaterale handelsavtaler. En multilateral handelsavtale dannes mellom tre eller flere land, ofte er dette omfattende avtaler rundt fri flyt av varer, investeringer og standardisering av kvalitetskrav. Eksempel på en slik multilateral handelsavtale er Verdens Handelsavtale (WTO), som representerer 160 land.

Fordi handelsavtaler er laget på det premisset at det skal fremme handel, har handel blitt et mål i seg selv, heller enn et verktøy for utvikling. En blind tro på at mest mulig handel vil gi høyest mulig avkastning for selskaper, hvor verdiene vil sildre ned og ut til samfunnet, har ført til store forskjeller når det kommer til utvikling. For mange akademikere, politikere og sivilsamfunnsaktører er det bekymring rundt handelsavtaler nettopp på grunn av dette.

Avtalene resulterer ofte i et «race to the bottom». Et fenomen som fremkommer når land reduserer reguleringer for å kunne tiltrekke investeringer og øke økonomisk aktivitet innad i landet og med andre land. Dereguleringer går alt for ofte på bekostningen av arbeidstakerens rettigheter, miljø, klima, forbrukerrettigheter og sikkerhet. Disse elementene ses på som store kostnader som må nedjusteres for å få opp konkurransedyktigheten til land slik at verdier vil komme fra handelen. Dessverre ser arbeiderne som mister rettigheter og miljøet lite til verdiene som blir skapt.

KAFFE – ET EKSEMPEL PÅ EN GLOBAL VERDIKJEDE

Nordmenn topper lista over kaffedrikkere i verden, og kaffen har fått en sentral plass i den norske hverdag. Likevel vet vi ikke så mye om hvor kaffen vår faktisk kommer fra. Realiteten er at meste parten av all kaffe blir produsert av småbønder som får dårlig betalt for kaffebønnene sine og har få rettigheter. Pressede priser og skjeve maktstrukturer i møte med multinasjonale selskaper er med på å bidra til at kaffebonden har en begrenset inntekt og uforutsigbar hverdag.

For at kaffebønner skal få høyere verdi, så må den behandles og prosesseres – slik er det stort sett med alle råvarer. Kaffen vi kjøper i butikken kommer ofte ganske ubehandlet til Norge som kaffebønner i store containere, til en lav kilopris. Deretter blir de brent, blandet og pakket her i Norge før de blir sendt til butikken for å nå ut til kaffeelskerne. Dette betyr at hoveddelen av kaffens verdi blir skapt i Norge, ikke hos kaffebonden, som også forvalter en av våre viktigste ressurser – jorda.

Dette kaffeeksempelet viser normen: Dagens globale verdikjeder består av en grunnleggende urettferdighet hvor rike land stadig sitter igjen som de store vinnerne på bekostning av lokalbefolkning og miljø i fattige land.

HVORFOR ER DET URETTFERDIG?

Globale verdikjeder er urettferdige fordi de rikeste får mest, de fattigste får minst, og miljøet blir sjeldent prioritert på en reell bærekraftig måte. De gjeldende internasjonale handelsavtalene begrenser muligheten til å regulere hvem som kan handle og investere i et land, og ikke minst hvordan handel og investering skal foregå. Dette forsterker et system hvor store selskapene og rike land suger til seg verdiene som skapes i de globale verdikjedene.

Med tanke på at verdenshandelen i større grad foregår gjennom globale verdikjeder, betyr det også at stadig flere produkters verdi må fordeles på mange. Problemet er at denne verdien ikke fordeles rettferdig. De som produserer og henter ut råvarene, som ofte er de viktigste komponentene i et produkt, sitter igjen med den minste delen av kaka. Råvareprodusentene er som regel mennesker i utviklingsland som har begrenset mulighet til å bevege seg oppover i verdikjeden siden de ikke har samme rettigheter som for eksempel oss her i Norge. Det betyr at verdiene som skapes i mindre grad blir værende igjen lokalt, men hopper opp i stadig færre hender.

HVORDAN HAR DET BLITT SÅNN?

For å forstå hvorfor det har blitt sånn må vi tilbake til kolonitiden. Da hentet kolonimaktene ut ressurser fra sine kolonier for å lage produkter de ikke kunne produsere uten råvarene fra koloniene. Etter kolonitiden var over, kunne ikke kolonimaktene hente ut ressurser på samme måte som før, men ønsket fortsatt tilgang på ressursene for å fortsette produksjon og verdiskaping. Det var også et viktig prinsipp at de gamle koloniene ikke begynte å lage de samme produktene som de gamle kolonimaktene produserte.

For å opprettholde produksjon og handel inngikk derfor partene handelsavtaler. Dette sikret de gamle kolonimaktene fortsatt tilgang til ressurser fra de gamle koloniene. Med ny tilgang til verdensmarkedet ble det frontet en mulighet for blomstrende velstand også i utviklingslandene, men den gang ei. De gamle koloniene hadde et alt for stort forsprang på utviklingen til at det ville være mulig for utviklingslandene å ta de igjen. Tidvis manglende politisk stabilitet i de tidligere koloniene har heller ikke vært til hjelp. Med tiden har reglene for verdenshandelen blitt utviklet til å behandle aktørene likt uansett bakgrunn. En slik regel vil i

praksis være en klar fordel for de som har mest ved startstreken. Med stadig mer åpen handel på tvers av landegrenser har multinasjonale selskaper vokst seg store. Dette sammenlignet med tidligere hvor handelen foregikk mer lokalt mellom mindre selskaper.

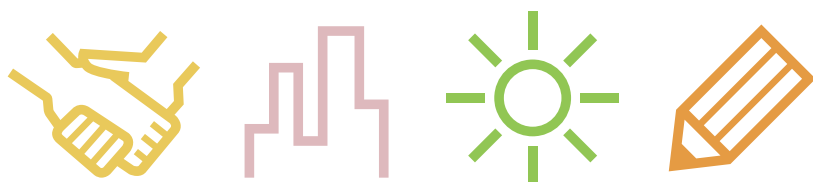
HVORDAN SVEKKES LOKALE MULIGHETER?

Med stadig sterkere tilstedeværelse fra multinasjonale selskaper både i det globale sør og nord, begrenser det eksistensgrunnlaget for små og lokale leverandører. Bare tenk hvordan Oslo har utviklet seg de siste tiårene, med store multinasjonale selskaper som tar over rommet til små og mellomstore aktører. Fattigere land enn Norge har enda mer begrenset mulighet til å beskytte lokalt næringsliv. De tvinges til å senke toll og fjerne andre virkemidler som «hindrer handel» for å gi rom for internasjonale investorer. Dette kan dermed fortrenge små, lokale selskaper eller enkeltaktører som tillater utvikling og forvaltning av miljø på et mer bærekraftig grunnlag. Dette fenomenet finnes innen mange produktområder, ikke minst innen salg av mat og drikke, og det skyldes ujevn maktfordeling og et system som opprettholder dette. Det bør være et viktig premis at fattige land også får mulighet til å beskytte egen næring slik som de rike landene i nord har gjort under sin utvikling.

FINNES DET ALTERNATIVER TIL DAGENS GLOBALE VERDIKJEDER?

Verden trenger en lokal og desentralisert produksjon av varer, og en utvikling som beskytter og foregår på premissene til hvert enkelt land. Verdenssamfunnet har allerede store problemer med overproduksjon og overforbruk, det er derfor viktig at handelen nå gjøres på nye premisser. En lokal ressursutnyttelse vil skape lokale arbeidsplasser, sikte på færre og bedre produkter, og redusere utslipp fra produksjon og transport av varer langveisfra. Spire er mot handelsavtaler som reduserer utviklingslands politiske handlingsrom og mulighet til å utvikle bærekraftig handel.

Land må gis mulighet til å beskytte egen industri og næringsliv gjennom toll og andre virkemidler i handel. Inkludert en mulighet til å kreve overføring av teknologi og kunnskap når eksterne investerer i et lands industri. Kombinasjonen av de to vil gi mulighet for utviklingsland til å «klatre» på verdikjede-stigen. En annen løsning er å skape regionale verdikjeder i utviklingsland, hvor de ulike landene kan spesialisere seg innen ulike områder og hvor land er finner verdiskapning innen hele produktets livsløp. Videre bør det innføres kildebeskatning, det vil si at verdiene legges igjen der de hentes ut ved hjelp av skatt som virkemiddel. En rekke andre løsninger finnes også for å skape en bedre fordeling av verdiene som skapes i de globale verdikjedene. Men det trengs allmenn kunnskap om skjevfordelingen og politisk vilje til å gjøre noe med den, for at vi kan fremme de gode alternativene. Så da begynner vi da?

SPIRE

HVORDAN JOBBER SPIRE MED HANDELSPOLITIKK?

Spire jobber med å bekjempe gapet mellom rike og fattige land, og for å ta vare på miljøet for fremtidige generasjoner. Vi setter fokus på de eksisterende strukturene i internasjonal handel: handelsavtaler, institusjoner og regulerende organer, og jobber med disse både nasjonalt og internasjonalt.

Spire mener utviklingen innenfor de globale handelsavtalene går i feil retning. Handel fremstilles ofte som et mål i seg selv, ikke som et verktøy for å oppnå andre viktige mål for samfunnet. Hvor deler av næringslivet og store selskaper belønnes på bekostning av majoriteten. Vi mener at Norge må ta et tydelig standpunkt for en mer åpen, transparent og rettferdig global handel. Dette innebærer å avstå fra å fronte en aggressiv frihandelspolitikk innenfor områder som kan vanskeliggjøre fattige lands mulighet til å beskytte sine næringer på lik linje med det Norge selv gjør.

Vi trenger et nytt internasjonalt regelverk for handel, et regelverk som i større grad tar utgangspunkt i forskjellene mellom rike og fattige land, ulike behov, ulike rettigheter og ulike plikter. Fattigdomsbekjempelse og sikring av miljøet må være overordnede mål. Det skal være en selvfølge at det er opp til ethvert land å selv velge hvilken utviklingspolitikk de vil følge. Spire mener handel skal være et middel for å skape sosial utvikling, rettferdig fordeling av ressurser, økt demokrati, utrydde fattigdom og sikre en bærekraftig framtid.

GLOBALE VERDIKJEDER

OM SPIRE

Spire er en organisasjon for unge voksne som jobber for en bærekraftig og rettferdig fordeling av verdens ressurser. Gjennom politisk påvirkning og praktisk arbeid utfordrer vi strukturene som hindrer bærekraftig utvikling. Gjennom kunnskap gir vi unge handlingsalternativer, slik at de selv kan bidra til en bedre verden. Vi arbeider både nasjonalt og internasjonalt, og samarbeider med organisasjoner i det globale Sør. **Les mer på www.spireorg.no**

Det koster kun 50 kroner i året å være medlem, og med dette gir du oss større politisk tyngde og gjennomslagskraft. Send SMS med kodeord <Spire inneværende år> og <din e-postadresse> til 2434 (kr 50,-).
Eksempel: <Spire 2018 navn@epost.no>.
Er du over 30 år kan du bli fastgiver og gi et selvbestemt beløp i måneden.

Tekstforfattere

Bjørnar Berntsen, Lise Lotte Høye, Erlend Olafsrud, Gëzim Seferi,
Caroline Herlofson, Heidi Kilemo, Ragnhild Traaseth, Agnes Isabella Dorich.

Design og illustrasjoner

Sunniva Mellbye

Spire 2018

Laget med støtte fra Norad

The logo for SPIRE, featuring the word "SPIRE" in a bold, white, sans-serif font. The letters are slightly stylized, with the 'S' and 'P' having a unique, blocky appearance. The logo is set against a dark yellow background.